

խորթանան : Սրուանձտեանց ամէն մէկ պատկերին մէջ միշտ իր պարզունակ գոյններն ցոյց տւած է : Ինքը խոստովանած է որ զբաղանք լեզունական հմտութիւն չունի . «ես աս զբաժնեմքս անդին բան մը չգիտեմ, և ոչ ալ արուեստ մը կամ ուրիշ լեզու մը...» : Բայց քանի որ Հայաստանի կեանքին ու սրտին հարազատ գոյներով պատրաստած է իր նկարագրութիւնները, անոնք բնականաբար մեզի համար շատ մեծ յարգ մ'ունին : Կ'արժէ յիշել Գրիգոր Օտեանի նամակը՝ «Համով հոտով» ին աթիւ Սրուանձտեանցի զրուած . «Չեր ոճին մէջ՝ հայոց կոսպաշտական դարերու մոգութիւնն ու դիւթութիւնը կայ . ձեր զգացումներն ու մտածութիւնները՝ քրիստոնէական դարերուն սրբութիւնն ու կուսութիւնը ունին... զուր ոչ իբրեւ բնագէտ ու բնաւրդ կը պտրտիք ու կը դատէք ծառն ու քարը, հողն ու ջուրը, զուր հոգի կը տեսնէք ամէն բանի մէջ, և եթէ բան մը հոգի չունի՝ զուր հոգի կու տաք անոր» : Շատ պարզ, շատ կուռ ու հաւատարիմ թարգման Սրուանձտեան գրական գործի արժէքին ու պարծանքին : Շահեկան ճշմարտութիւն մըն ալ կը գտնեմ Պ. Արփիար Արփիարեանի սա խօսքը . «Սրուանձտեանցին գրքերը մեր բանաստեղծական հրատարակութեանց շարքը կարելի է դասել » : Եւ անհայտ պատճառաւ է որ հատընտիր գրական երկերու մէջ կը տեսնենք Սրուանձտեանցի գրքերէն էջեր, և այդ իսկ պատճառաւ մենք ալ լայն տեղ մը տուինք, մեղրալեզու հեղինակին այս զրութեանս մէջ :

Հ. Ս. ԵՐԵՄԵԱՆ

1. «Մանան» էջ 144.

ՌԻՆԷ ՊԱԶԷՆ ԱՆԿԱՍ ՅՐԱՆՍԱԿԱՆ ԴԵՄԱՐԱՆԻՆ

ՏՈՆԱՍԻԷՆ

Ե.

ԳՐԱԽՈՒՄԸ

Յուլիս ամսոյ վերջին օրերը, պաշտօնեայն՝ որ շարաթ մ'առաջ եկած էր պահանջելու Լուսնէն յետամնաց վարձքերու վճարումը, նորէն եկաւ յանուն (Ռ. Բէն-հոյի) զբաւելու կահկարասիները : Լուսն, երբ տեսաւ որ երկու գիւղացի վկայներու հետ դէպի Ռոզ կրիյոն կ'ելէր, դադրեցուցուց արդէն լաւ հասունցած ցորենը հընձելը՝ որուն միայն մէկ ակօսը հնձած էր դեռ, մանգաղին ծայրը գետինը խոթեց ու գնաց խոպանին ծայրը, անտառին եզերքը, մնացած միակ և հակա դեղնածաղկի թուփին տուաւ կոնակը : Հոն, թեւերը կուրծքին վրայ ծալած, մէկ նայուածքով ընդգրկելով ազարակին ամբողջութիւնը, չորս արտաւար տեղ՝ ուր այնչափ աշխատութիւն թափեր էր, այնչափ թշուառութիւն կրեր էր, աշխարհիս վրայ ունեցած սէրը և յոյսը. սպասեց :

Պաշտօնեայն իրեն ընկերացող մարդիկը բլրակին ստորոտը թողուց և ինքը դէպի ազարակը յառաջացաւ : Աղքատ կը թուէր գիւղացւոյն նման՝ որուն ունեցածը գրաւելու կու գար, վերնագրեալ՝ հինցած, թաղիքէ զխարկը՝ պատառոտուն, ինչաւով ելլելով ակօսներուն մէջ, ու երբեք կը բարձրացնէր նիհար զուգու, կրկին սպիտակ կիսամօրուսով շրջապատեալ դէմքը, դիտելու համար թէ Լուսն պիտի թողնէ որ արտին զուխը համի առանց մէկ երկու քայլ ընդառաջ գալու : Սակայն Լուսն անշարժ կը կենար : Միայն երբ երկուքին

մէջ տեղ երկու ակօս միայն մնացեր էին, շիտկուեցաւ, ուսերուն հարուածէն դեղնա-ծաղկի թուփն ցնցուեցաւ, ու ակոսները սեղմելով ըսաւ.

— Ուրեմն ունեցածս գրաւելու կու գաս:

— Այո՛, Օր. Բէնհոյայ կը դրէ՛ գիս....

— Բան մը չեմ ըսեր քեզի, ընդմիջեց Լուան: — Մանաւանդ դու քու պարտքդ կատարելով լաւ բան մը կ'ընես: Բայց բան մը պիտի ըսեմ, և դուն պատէ՛, որ մարդ ես: Նոյէ՛ դիմացդ, աջ, ձախ, մինչև փոսը:

Պաշտօնեայն, զարմացած, դիտեց նախ հակալ գիւղացիին՝ որ ուրիշներու նման պարտապանի կերպարանը չունէր, ապա դիտեց մերկ երկիւր՝ ուր կը բարձրանային երբեմն սուր արմատներ՝ որոնք գետնի հաւասար կտրուած էին:

— Երբեք ամիսէ անկի այս մացառուտին մէջ աշխատե՛ր եմ և ձեռքերս փճացուցեր: Հիմա ետեղ նայէ՛ փայտի շեղջն՝ զոր այս ձմեռ կտրե՛ր եմ: Դիտէ՛ դարձեալ ցորենս՝ որ հասած է և սև ցորենս: Անշուշտ պիտի չըսես թէ ծուլութիւն ըրեր եմ. պիտի չըսես, հէ՛:

— Ոչ:

— Լաւ ուրեմն, այս ամէնը ըրեր եմ զաւակներուս համար, կնոջս համար՝ որ հիմա Բարիզ քաղաքացւոց քով կը ծառայէ: Կը հասկնաս հիմա, անշուշտ, որ նէ պիտի չթողու որ զիս այսպէս ծախեն, իբրև դատարկապոտ:

— Իրացնէ պէտք է նէ վճարէ, — ըսաւ պաշտօնեայն:

— Ո՞րչափ ժամանակ դեռ կու տաս ինծի:

— Տես Լուան, այսօր երեքշաբթի է. միւս կերակի օրը կը հրատարակեմ վաճառումը:

— Մինչև այն օրն կը վճարեմ, — ըսաւ Լուան, — կը հեռագրեմ... և նէ պիտի պատասխանէ:

Խօսելու ժամանակ սարսուռ էր ամբողջ մարմնովը, ու ցած և արտասուքներէ ալբալած ձայնով ըսե՛ր՝ էր. « Նէ պիտի պատասխանէ »: Եւ սակայն նա չէր լար:

Պիւլիսը միայն քիչ մը դէպ ի Ռոզ կրէյոն բարձրացուցեր էր: Օտարականը չէր կրնար Լուանի աչքերը տեսնել, ու կը պատրաստուէր մօրհակներէն բան մը կարդալ, երբ զգաց իրեն վրայ ագարակապետին ծանր ձեռքը:

— Մի՛ կարդար քու թուղթերդ, — ըսաւ Լուան, — մտիկ պիտի չընես և պիտի չստորագրեմ: Դիտեմ թէ ունեցածէս անկին կը պարտիմ Օր. Բէնհոյայի և Բէտօք գիւղաքաղաքէն շատերուն՝ որոնք վրաս վստահութիւն ունեցեր են: Մի՛նակդ գնա՛ տուն:

— Քեզի պէտք ունիմ, տես Լուան:

— Ո՛չ, դուն ինծի պէտք չունիս: Ինչ որ կը գտնես, նշանակէ տետրակիդ մէջ. անկողինը, ստուլը, կովը....

— Սակայն դուն իրաւունք ունիս քեզի վերցնելու....

— Քեզի կ'ըսեմ նշանակել ամէն բան, — ըսաւ ագարակապետը տաքնալով և Ռոզ կրէյոնը ցուցնելով: — Նշանակէ՛ աթոռները, ոսկեզօծ բաները, հարսանեաց զգեստեղէնները, արկղին մէջ գտնուած մետաքսեայ գոգնոցը....

— Տես Լուան, երէք չտեսայ մէկը որ....

— Կը նշանակես երկու գլխարկներ՝ զորոնք մեկնելէն՝ երկու ամիս առաջ գնեց, մանեկէ անկցուցած դրամովը, ու գերաններէն կախուած կաժաղը: Այդ ամէնը Տոնասին բերեր է ինծի, ու եթէ նէ չի պատասխաներ, պէտք ես հասկնալ դուն, պաշտօնեայ, հիմա որ գիտես ամէն բան ինչ որ ըրեր իմ էնոր համար, թէ ինչ որ էնոր ձեռքէն ընդունած եմ չեմ կրնար պահել: Ոչ, իրացնէ. հոս գտնուող սիրտս միայն կ'ուզեմ պահել: Նշանակէ՛ ամէն բան:

Պաշտօնեայն ուսերը թօթուեց գուշակելով սովորականէ դուրս թշուառութիւն մը, ու քիչ մը յուզուած և չգիտնալով ըսելիքը, ամփոփեց թուղթերը ու հեռացաւ:

— Բան մը միայն կը պահեմ ինծի, — ըսաւ Լուան — պատէն կախուած կենդանագիրը: Անոր ես միայն իրաւունք ունիմ և ուրիշ ոչ ոք:

Մարդը առանց ետև դառնալու հաւա-
նութեան նշան մ'ըրաւ ու շարունակեց
ճամբան դէպ ի Ռոզ կիրիոն: Նիդութեամբ
եկաւ բարձրավանդակը: Պզտիկ Նոյնմին՝
որ դրան մէջ կեցեր էր, վախէն պոռալով
ներս վազեց: Լուսան կարճ ճամբալով ա-
րագ արագ քալելով, հասաւ Ռէտօք գիւ-
ղաքաղաքը:

Երբ զինքը տեսնաւ այդպէս աճապարե-
լով, ուղիղ դիմացը նայելով, նման մար-
դու մը որ կ'երազէ և ճամբուն ուշ չի դը-
ներ, առաջին տուններէն սկսեալ կանայք
դուրս ելան: Գիտէին որ պաշտօնեայն Ռոզ
կիրիոն գնացեր էր: Շատերը բան մը չէին
ըսեր ու կարեկցութիւն կը ցուցնէին երբ
Լուսան կ'անցնէր, ուրիշներ, մանաւանդ
երիտասարդ կանայք, փսփսալով կը ծաղ-
րէին: Անոր ետեւէն բամբասանաց և աղ-
նարկներու կոհակը կը բարձրանար: Տո-
նասիէնի լուրերը, լուրեր՝ զորս ինքը կ'ան-
գիտանար, տարածուիւ էին գիւղին մէջ,
ու ժողովրդեան հետաքրքրութիւնը կը շար-
ժէին երբ կ'անցնէր էրկը: Դա բան մը
չէր լսել: Երբ Լուսան փողոց մը կը դառ-
նար թղթատունը երթալու համար, հա-
ցագործին կինը՝ նոր ամուսնացած և շա-
տախօս, խոմբի մը մէջ գրեթէ բարձրա-
ձայն ըսաւ.

— Խեղճ մարդ, լսած պիտի ըլլայ թէ
տղան մեռեր է և թէ Տոնասիէն....

Կնոջ անունը լսելուն Լուսան կարծես
երազէ մը արթնցաւ, ու նայուածքը՝ զոր
նետեց այն պզտիկ վաճառականուհւոյն վը-
րայ, այնչափ ապուշ զարմացում մը կ'ար-
տայայտէր որ կինը շիկնելով մտաւ խա-
նութ: Ազարակապետը վայրկեան մը վա-
րանեցաւ, կարծես առաջ երթալ չէր ու-
զեր: Հոն հաւաքուած մարդիկ՝ զորս կը
ճանչնար, որպէս զի իրենց չմօտենայ,
գլուխներն դարձուցին ու հնդանայ:

«Տղան մեռեր է»: Այս խօսքը դրօշ-
մուած էր Լուսանի սրտին մէջ: «Տղան
մեռեր է»: Երբ մեռեր է արդեօք: Ան-
շուշտ խօսքը Բարիգու տղուն վրայ էր,
քաղաքայիններուն տղուն՝ որոնք զՏոնա-
սիէն վարձեր էին, ինչո՞ւ համար չէր գը-

րած: Ինչո՞ւ, եթէ մեռեր է տղան, նէ չէր
դարձած: Ալէկ լսե՞ր էր: Կամ արդեօք
տղան նոր մեռած է, ու Տոնասիէն դառ-
նալու վրայ է: Սակայն ինչո՞ւ ուրեմն հա-
ցագործին կինը «Խեղճ մարդ» ըսեր էր:
Հաւանակագոյնը այսպէս պիտի ըլլայ....
Տղան նոր մեռեր է, այո՛.... Տոնասիէն
կաթնկեր տղուն հիւանդութեամբ գրադած,
չէր գրած բան մը: Կամ էրկանը յանդի-
մանութիւններէն վախնալով, ուրիշներուն
գրած է.... Թանդիմանութիւն, ո՛հ, ո՛չ,
ինքը պիտի չի յանդիմանէր, գիտէր որ նէ
կըցածին չափ լաւ ինամած պիտի ըլլայ
պզտիկը՝ որ մեռեր է.... Թեքեա ուզեր
է անձամբ պատմել թէ ինչպէս պատահեր
է դժբախտութիւնը, առանց իրեն յանցան-
քին.... Իրեն դառնալուն լուրը զրկած
պիտի ըլլայ: Նամակը.... Թեքեա Տոնա-
սիէն: արդէն ճամբան է.... «Տղան մե-
ռեր է... Տղան մեռեր է....»:

Այս գաղափարները ետէս ետև Լուսանի
մտքէն կ'անցնէին՝ զորոնք կը մերժէր, մէկ
մասը՝ վասն զի զՏոնասիէն կ'ամբաստա-
նէին, միւսները՝ վասն զի մարդկանց վա-
րանոտ նայուածքէն հասկցեր էր թէ դժ-
բաղդութեան մը ենթակայ եղեր է: «Տղան
մեռեր է»:

Լուսան այնչափ տօգոյն էր երբ ներ-
կայացաւ թղթատան դռնակին դիմաց, որ
պաշտօնեայն՝ դեռատի աղջիկ մը, հար-
ցուց.

— Տեար Լուսան, դժբաղդութիւն մը
հանդիպեր է ձեր տան:

— Գրաւում:

— Ո՛հ, գրաւում, ատոր դարման կա-
րելի է ընել: Գրաւեցին հօրս ունեցածներն
ալ, բայց վերջը աւելի լաւ գործ ըրաւ:
Ինքզինքդ այդչափ մի՛ տանջեր:

Աինքը տանջող ահաւոր կասկածը պի-
տի չուզեր յայտնել մէկու մը Լուսան ե-
թէ աշխարհ իրեն տային: Պատուհանիկէն
պաշտօնեայ աղջկան հանդարտ և բարի
դէմքը նկատելով, քիչ մը մխիթարուեցաւ
չտեսնելով հոն ծաղրածութեան ամենա-
փոքր նշան մ'իսկ: Ուզած հեռագիրը գրեց
նէ:

«Ռոգ կրիյոնի մէջ գտնուածը գրաւուեցաւ. ամէն բան պիտի ծախուի: Կ'աղաչեմ դրամ եւ լուր ճամբէ».

« Ժ Ա Ն »

Պաշտօնեայ աղջիկը նորէն կարգաց. Լուսան վճարեց, ու, որովհետեւ դեռ կը նայէր աղջկան.

— Ուրիշ բան չուզեր, — ըսաւ սա քաղցրութեամբ:

Պատահանը գոցուեցաւ. Ժան Լուսոն անապարանօք այնպիսի փողոցէ մը ետ դարձաւ՝ ուր աղքատները կը բնակէին միայն եւ ուսկից անմիջապէս դաշտը կ'ելլէր:

Ռոգ կրիյոն հասաւ այն վայրկենին երբ պաշտօնեայն եւ երկու վկայները տուներէն դուրս կ'ելլէին: Դոնէն դուրս բարեւեցին ագարակապետը՝ որ ղեղեկելով ձախակողման նրբաղիէն վեր կ'ելլէր: Լուսոն ձեռքը գլխարկին թաւշեայ եզերքին տաւ, ու ճամբայ տուաւ որ անցնին մարդիկը:

— Դուն վաճառումը միւս կիրակի օրուն համար ըսիր, — հարցուց պաշտօնէին: — Այդ շատ ուշ է: Եթէ կը հաճիս առաջիկայ կիրակին նշանակէ:

— Կարելի է, — ըսաւ պաշտօնեայն, — քանի որ այնպէս կ'ուզես. արդէն մեծ բան մը չկայ:

— Մինչեւ կիրակի բաւական ժամանակ կ'ունենայ նէ պատասխանելու, ու ես ալ ընելիքս կը գիտնամ:

Լսելով այս խօսքը՝ որ յայտնութեան պէս բան մըն էր, առջեւէն քալող երկու բաճկոնաւոր վկայները ետեւ դարձան: Վայրկեան մը դիտեցին Լուսոնի խիստ դէմքը, ու անոնց անտարբեր դէմքին վրայ այլալուծեան նշան մ'երեցաւ, սակայն շատ չտեսցաւ: Քիչ վերջ բլրակին ստորուէն եւ ապա սաղուած ճամբուն վրայէն, լսուեցաւ անոնց ձայնը. հասարակ ու բիրտ ուրախութեամբ կը ծիծաղէին:

Ռոգ կրիյոնի տան մէջ ոչ ոք կար. Լուսոն՝ չգտնելով հոն ոչ տղաքը եւ ոչ Աննէզ Տօմէրքը, գրեթէ գոհ մնաց: Նկա-

տեց որ բան մը տեղէն չէր շարժած, ու աւելի յոգնած քան երբ հունձքի աշխատութենէն կը դառնար, ախոռին խորը դիզուած խոտին վրայ երկնցաւ Կովը պաւառաւ: Դիմաց կը քնանար. ճանձներ չորս կողմը՝ կը թզգային ցած պատահանէն ներս թափանցող լոյսին մէջ. ծանր ու զլիւս ցաւ պատճառող տաքութիւն մը կը տիրէր ճիւղերու, ձողերու, անգործածական հաւու վանդակներու խառնափնդորութեան տակ ու կը ճայթեցնէր չափէ դուրս տաքցած կեղեկներու ծայրերը: Լուսոն քանի մը ժամ քնացաւ: Արթնցաւ, երբ զգաց որ ուրիշ աւելի պզտիկ ձեռք մը դուրեցաւ իրեն ձեռքին վրայ: Զարմացած նստաւ, ու չէր գիտեր թէ ո՞վ դաւա իրեն, Աննէզ Տօմէրքը՝ որ քովը նստած էր, թէ Նոյիմին՝ որ էնոր ծունկին վրան էր: Աղախինը կարծես տղուն հետ կը խաղար:

— Ի՞նչ կ'ընես հոս, — հարցուց ագարակապետը:

Նէ ծիծաղեցաւ, կեղծ ծիծաղ մը որ կը վշտացնէր զԼուսոն:

— Ես, Եկայ իմացնելու թէ սե ցորենի պալուր ժամէ մ'ի վեր պատրաստ է, եւ որովհետեւ անուշ կը քնանայիր, ըսաւ պատեցի. ժամը եօթը անցեր է:

— Կրնայիր սննեակէն կանչել զիս, — ըսաւ Լուսոն ոտքի ելլելով:

Աղախինը՝ առանց տեղէն շարժելու, անոր նայեցաւ, ու գունաթափ շրթունքները հազել շարժելով ըթին տակէն ըսաւ.

— Բաց աստի, վրադ կը ցաւէի, տեար Լուսոն:

Նա չպատասխանեց, ճաշի ժամանակ սովորականէն աւելի լուռ անցուց, ու գիշերը երկայն ժամանակ դուրսը քալեց: Երբ պառկելու գնաց, Ռոգ կրիյոնի մէջ ամենայն ինչ կը հանգչէր: Տղայոց անուշ շնչառութիւններն անկողնէ՝ անկողին կը պատասխանէին մէկմէկու: Ագարակապետը ժամերով մտիկ ըրաւ, չկարենալով քնանալ վարագոյրներուն տակ՝ որովք գրաւուած էին եւ պիտի ծախուէին: Զարմացաւ որ աղախինն շնչառութեան ձայ-

նը չէր լսուեր, ու շատ անգամ կարծեց տեսնել երկու բաց աչքեր հոն՝ ուր էր Աննէզ Տօմէրքի անկողինը, երկու աչքեր՝ որոնք երկու դեղին կտտերու կը նմանէին և իրեն կը նայէին:

Հետեանալ երեք օրերու մէջ հագիւ ելբեցաւ Ռոզ Կրիյոնի տանը մէջ, Պատառ մը հաց միայն կ'ուտէր և այն ոտքի վըրայ, թուր ժամանակը ճամբաներու վըրայ կ'անցնէր, մանաւանդ Բլէօքի ճամբուն վըրայ, արտերու մէջ, մացառներու ետեր, Յրուիչին կամ գիւղերը և ագարակները հեռագրիւնք տանող կիսով չափ ջրգողեալ կնոջ ճամբան կը պատէր: Յրուիչը կ'անցնէր առանց կասկածելու թէ ինչպիսի՜ անծկութեամբ կը դիտուէին շարժումները: Պիտի դիտէ՜ արդեօք հեռուէն Ռոզ Կրիյոնի խրճիթը, նման մէկու մը որ հոն պիտի կենայ ու կը չափէ արդէն ծանօթ հեռաւորութիւնը: Ինծ ճամբուն դարձուածքը չհասած պիտի բանայ կաշայի տոպրակին բերանը: Պիտի դառնայ ագարակին սահմանը նշանակող երկու սին պտուղը տուող տկար ծառերուն մէջէն: Բարէ. նա կ'երթար գլուխը կախ, միշտ յոգնած քայլերով, սինի ծառերուն քովէն կ'անցնէր, ինչպէս պիտի անցնէր ուրիշ ծառերու քովէն, ճամբան կը շարունակէր դէպ ի այն երջանիկները՝ որոնք թերևս չէին սպասեր իրեն և պիտի չօրհնէին զինքն: Լուսանայն ատեն կը սկսէր յուսալ թէ անծանօթ մը, դիպուածի լրաբեր մը, լրաբեր մը՝ որ պիտի գիտնայ ագարակապետին թշուառութիւնը ու տանը ճամբան պիտի բռնէ: Սակայն սայլերը կ'անցնէին առանց կենալու, հետիտն եղողները կը շարունակէին իրենց ճամբան:

Օրերը կ'անցնէին. Աննէզ Տօմէրքի վարուելակերպն աւելի յանդուգն կերպարանք մը կ'առնէր: Աղախինը, այն քիչ անգամ ներս որ Լուսան իրեն կը հանդիպէր, առաջին խօսողը կ'ըլլար, և եթէ էնոր աչքերուն խորն այն պզտիկ բոցը չըլլար, պիտի կարծուէր թէ ագարակապետին մահացու մտաւանդութեան հաղորդակից էր: Յայտնապէս կը ցուցնէր թէ կը ցաւի վը-

րան: Գիշերը, երբ սաստիկ այլալիւծ տուն կը դառնար, նէ կը հառաչէր առանց համարձակելու հարցմունք մ'ուղղելու: Նա պատրաստ կը գտնէր զինքը ընկելու հեռաւոր ճամբաներ, դէպ ի ագարակները՝ ուր Լուսան աշխատութեան յետաձգած իրաւունքներ ունէր հաւաքելու: Մինչև անգամ նէ ըսեր էր — վասն զի Լուսան կը զիջանէր մօտիկ ընկելու էնոր, հիմա որ յոյսը կտրեր էր, — խօսքեր՝ որոնց երբեմն Ռոզ Կրիյոնի տէրն չէր հանդուրժեր բնաւ:

— Ահ, — ըսեր էր, — եթէ էնոր տեղը ես ըլլայի, դուն ոչ դրամի և ոչ տեղեկութեանց պիտի սպասէիր:

Ու նա թոյլ տուեր էր որ աղախինը ամբաստանէ իւր կինը:

Շարաթ իրիկուն ապահով եղաւ որ Տոնասին բնաւ պիտի չօգնէ Ռոզ Կրիյոնի: Հիանալի է պրէզոն ամառներու իրիկունը յանկարծ զովացած ծովային զեփիւռնէրէն: Երկինք թեթև ոսկեզոյն մը կ'առնու: Անտառն իր հիւղերը կը շարժէ, զաղջ հովի կոհակներ կը թրջեն զանոնք ու թառամեալ տերևներուն կենդանութիւն կու տան: Ամպեր՝ զուարթ պսակներու նման, կ'անցնին արագ առանց ստուեր մը ձգելու: Անդունդէն կենաց զօրաւոր շունչ մը կը բարձրանայ և կը տարածուի երկրի վըրայ:

Լուսան տուն դարձաւ բոռնցքը սեղմած, որոշած էր կարևոր գործ մը կատարել, վասն զի աչքերը բարկութեամբ լիցուած էին. Աննէզ ուրիշ անգամ չէր տեսած զինքն այդ վիճակին մէջ:

Հարկ եղեր է մտաւանդութեան երեք ամիսներ և թախիծի երեք օրեր զինքը այն աստիճանին հասցնելու որ աղախնոյն հարգումներ ընէ և Տոնասինի պատուը կնոջ մը դատաստանին ենթարկէ: Հիմա ամէն բան կորսուած էր: Կ'ուզէր գիտնալ:

— Եկուր, — ըսաւ:

Աննէզ Տօմէրք տիրովը այս քայլին պատրաստուեր էր: Ամէնէն աւելի մաքուր զգեստը հագուեր էր, գլուխը դրեր էր բա-

բակ կտաւէ գլխարկը՝ ասկից դուրս կախուեր էին մազերուն շէկ խոպոպիքն : Մօտեցաւ Լուսնին որ օճախին ձախ կողմը դրուած անոռակին վրայ նստեր էր, ճիշտ այն տեղն ուր, վերջին իրիկունը, գրկեր էր գծոնասիւնը երկայն ժամանակ : Անոր քով՝ ոտքի վրայ կեցաւ, ձեռքերը գոցոցին վրայ առկախ : Անոնց աչքերը մէկ-մէկու հանդիպեցաւ, մարդունը՝ շատ խիստ, վարձաւոր աղջկանը՝ գթոտ նուազեալ :

— Ոչ ինչ, — ըսաւ Լուսնն. — Նէ չպատասխանեց. դուն կը հասկնամ ինչու համար. գիտեմ :

— Խեղճ տէրս, — պատասխանեց աղախինը խօսքը փոխելով, — վաղը ամէն բան պիտի ծախուի :

— Պիտի ծախուի, այլ ևս փոյթս չէ. բայց նէ, ուր է նէ, ինչ կ'ընէ, թերևս լսեր ես դուն որ խօսքեր կը նետես :

— Ընդհանուր կարծիքն է թէ նէ այլ ևս պիտի չդառնայ, տեսաւ Լուսնն : Սակայն դուն կրնայիր զանեւ մէկը որ պէտք եղածը քեզի փոխ տար : Ամէն մարդու սիրուն կնոջը սրտին պէս կարծր չէ : Ես հարուստ հօրեղբայր մ'ունիմ : Այս իրիկուն, անսիջապէս, կ'երթամ դրամ կ'ուզեմ իրմէ ու կը դառնամ, դուն ալ Ռոզ կրկնես կը մնաս :

Մէկ ձեռքը դրաւ հսկայ Լուսնին ուսին վրայ, ու աչքերը արտաբայտեցին բուն իմաստը սա բառերուն՝ զորս ըսաւ ակոսաները ցուցնելով :

— Ես ալ քեզի հետ կը մնամ.....

Լուսնն ոտքի ելաւ մէկէն. հիմա հասկեցեր էր :

— Ահ, փուճ աղջիկ, — պոռաց, — Ես քեզմէ տեղեկութիւն կը հարցնեմ՝ զոր ձեռք բերելու համար կեանքս կու տամ, իսկ դուն տես թէ ինչ կը պատասխանես : Ես ապահով էի որ բան չես գիտեր : Գնա՛, կորսուէ՛ :

Նէ դէպ ի ետև նետուեր էր :

— Իրաջնէ, — պոռաց աղախինը ետև դառնալով ստորին չորս կողմը, — Իրաջնէ փուճ աղջիկը նէ է : Ամէն մարդ

գիտէ : Տղան մեռեր է : Նէ այլ ևս ստնտու չէ : Տեղը փոխեր է.....

Աղախինը կատաղութիւնէն գոյնը նետեր էր և խնդ դարձեր էր :

— Ահ, դուն տեղեկութիւն կ'ուզես. ունիմ : Նէ սեկակապաններու և կառապաններու հետ վեցերորդ յարկը կը բնակի, կը զուարճանայ, իրեն համար միայն դրամ կը շահի.....

— Գնա՛, կորսուէ՛, Աննէդ Տօմէքը, կորսուէ՛ :

Մարդը՝ չարաչար գրգռուած, առաջ նետուեցաւ զայն վնասելու համար : Սակայն երկու ոստումով նէ դուրս ցատքեր էր. Լուսնն էնոր սուր ծիծաղը լսեց :

— Նէ պիտի չդառնալ երբէք, — պոռաց Աննէդ, — երբէք, երբէք :

Վայրկեան մ'ալ դեռ զայրացուց զազարակապետը՝ որ քարեր կը ժողվէր շան մը պէս էնոր նետելու համար, ապա ցատքեց փուշերու թուփի մը վրայէն, փախաւ և ճամբուն դարձուածքին աներևոյթ եղաւ :

Երեք տղանք՝ սարսափած, սենեակին անկիւնը քաշուած կու լային :

— Լուսն կեցէք դուք, — ըսաւ Լուսնն : Աճապարհանօք ներս մտաւ, պատէն վար առաւ խեցեման թղթեայ շրջանակը՝ ուրուն մէջ կար Տոնասիւնի լուսանկարը, դուռը քաշեց, ու վազելով վար իջաւ : Հոտիէրի՝ Ռոզ կրկնի ամէնէն մերձաւոր, ազարակին բակին մէջ կին մը տեսաւ, վարձուորին քոյրը՝ որ դիմացէն խումբ մը հաւու ձագեր կը քշէր :

— Ժանս-Մարի, — ըսաւ պատին վերայէն, — ի սէր Աստուծոյ, գնա՛, հսկէ՛ տղայոց վրայ որոնք մինակ մնացեր են : Վաղը ունեցածս պիտի ծախուի, այս գիշեր ճամբորդելու ստիպուած եմ.....

Միայն անոր երեսը նայելով կնոջ աչքերը արցունքով լեցուեցան : Առանց ուրիշ բան մը հարցնելու, այո՛, ըսաւ : Նա մեկնեցաւ անսիջապէս, Քանի մը մեթր հեռուն մտաւ անտառին մէջ : Դրանք կը ճանչնար, հին կողմիներն՝ որոնց ձեռք իրեն ծանօթ էր, առաջնորդ առաւ իրեն

և որպէս զի աւելի շուտ հասնի, անտառին մէջտեղէն կտրեց անցաւ:

Գետ ոսկեզօծ երկնքէն մութը կ'իջնէր: Հովը սաստիկ կը փչէր, նշան մերձաւոր անձրևի, ու կը հեռանար ովկիանի մոնչիւնով, անապատ անտառին մէջ Լուսառնի ճամբորդութեան միակ ընկերը: Ազարակապետը գլխարկը ճակտին վրայ քաշած էր ու շիտակ դէպի առաջ կ'երթար:

Իր գաղափարը, միակ գաղափարը՝ որ արթնցեր էր այն լքման պահուն մտքին մէջ, էր երթալ Մուլէն-Հայի՝ Տոնասիէնի ծնողաց մօտ: Ամուսնութենէ ի վեր անգամ մը միայն տեսած էր զանոնք, ու երբէք մէջերնին համակրանք մը չէր կրցած գոյանալ: Հայրը կ'արհամարհէր հողատէրերը: Մայրը հակառակ եղեր էր Տոնասիէնի նման գեղեցիկ աղջկան մը Լուսառնի նման աղքատի մը հետ ամուսնանալուն: Սակայն, այն դժբաղդութեան մէջ՝ ուր ինկեր էր Լուսառն, օգնութեան ամենափոքր յաջողութիւն մը՝ փրկութիւն կը համարուէր: Անոնցմէ չէր յուսար ոչ զըրա՛մ, ոչ նոր լուրեր, սակայն լքեալ ամուսնոյն սրտին մէջ ձայն մը կը բարձրանար որ կ'ըսէր իրեն.

— Գնա՛ անոնց քով. անոնք քեզի պիտի ըսեն թէ այդ աղջիկը սուտ խօսեր է: Պիտի գտնեն անոնք բացատրութիւններ, վասն զի ծնողք՝ որոնք պզտիկներու մեծնալը տեսեր են, զիրաւ կը գտնեն: Գնա՛ անոնց քով:

Ու Լուսառն կ'երթար: Անտառը բոլորովին կը մթնէր, խոշոր ամպեր կը ծածկէին ցանցաւ ծառուտ տեղերէն հագիւ երեցող աստղերը: Երբեմն ագռաւներու խումբեր, ցունեմնին վրդովուած, կը թռչէին և ծուխի նման կը դառնային: Անձրևի առաջին կաթիլները կարծես մեղմացուցին հովը, բայց գիշերը երթալով կը թանձրանար: Կուրլայի ճանապարհակցին վրայ՝ ուսկից տասը ճամբաներ կը ճիւղաւորուէին, Լուսառն ճամբան կորանցուց: Անիւններու հետքերուն մէջ կ'իյնար, նոր կտրուած ու եզերքը ձգուած ծառերու կոճերներու կը զարնուէր: Արագ քայլելու

ժամանակ յաճախ արմուկը կը զարնուէր զգեստին գրպանին մէջ դրած թղթեայ շրջանակին: Տոնասիէնի պատկերը, ինչպէս որ էր հոն՝ գրպանին մէջ, երիտասարդ, երկչոտ, փայլուն ու անուշ աչքերով Պրեզայնի գլխարկին տակ, կը ներկայանար Լուսառնի երեակայութեան դիմաց, և ամէն անգամ որ այսպէս երևակայութեան մէջ կը նկարուէր, Լուսառն կը խորհրդածէր. «Կարելի չէ այդ: Անոնք ալ պիտի չհաւատան, Տոնասիէն, ինչ որ քու վրայօքդ գէշ կը խօսուի»: Այն ատեն վայրկեանս մը կը մոռնար յոգնածութիւնը, կ'օշիկները ծանրացնող տիմը, դէմքը ծեծող անձրևը, քիչ վերջ նորէն կը զգար որ ոտքերը ծանրացեր են և կը սահին, գետինը թաց է ու ջուրը կը վազէ զգեստին վրայէն: Տեղատարափ անձրև մը բռնանալուտեց զինքը ապաստանարան մը փրնալուի անտառին եզերքը ծառի խոռչացած բունի մը մէջ: Յուրտէն զողալով թափառեցաւ ընդ մէջ Բլէնտէլի և Բլէտրանի, խոպաններու և խոպանակներով ըրջապատեալ փոքրիկ արտերու մէջ: Արշալոյսն զինքը գտաւ փոս ճամբու մը վրայ, վիւղէրովի ագարակին մօտ, բոլորովին մոլորած: Մարդը՝ տեսնելով որ հորիզոնին վրայ ձևեր որոշել կարելի էր, ջանաց զանգակատուն մը գտնել, ճանչցաւ Բլէտրանի զանգակատունը, ու անմիջապէս նշմարեց, սարդիոստայնի նման մոխրագոյն մարգագետիններու մէջ, Ուրն գետակին տօգոյն փայլունութիւնը:

Ագարակները կը կանչէին երբ հասաւ տան մը դուռը՝ որ շինուած էր ծովափին մօտ, քիչ մը վար այն տեղէն՝ ուր Ուրն աւելի արագ կ'ընթանար երկու ժայռերու մէջտեղէն և կը մտնէր, մակընթացութեամբ և տեղատուութեամբ փորուած աւելի լայն անկողնոյ մը մէջ: Տոնասիէնի հայրը քառասուն տարի նաւարկութենէ վերջ ձկնորսութիւն կ'ընէր այդ յորձանքներու մէջ ուր առատ կը գտնուէին գլխածուկն և լարակ:

Լուսառն տան ներսէն ձայն մը լսեց որ կը հարցնէր.

— Ի՞նչ կ'ուզես այս ժամուս :

Ապա մէկը դուռը բացաւ և դրան ետև աներևոյթ եղաւ :

— Ես եմ, — պատասխանեց ագարաւ կապետը :

Ոչ ոք պատասխանեց : Շատ ցած և ծուխէն սեցած սենեակին մէջ Տոնասիէնի մայրը անկողնոյ մօտ զգեստները կը հագուէր : Իսկ մարդը՝ լուսէր ինչպէս Պրէշտնեբէն շատերը, օճախին դիմաց նստած, լիցնելու վրայ էր օճածուկ որսալու գործիքներուն վրայ խայծ պատրաստելը : Լուսան առանց բողբ մաշող թաց ցախի կրակին մօտեցաւ : Դեբա մտնելու ժամաւ նակ վախ մը պատեր էր սիրտը թէ իրեն բացարձակապէս լսել ուզածին հակառակ բան մը պիտի լսէ : Ախր մ'առաւ ու օճախին քիւրն տակ նստաւ ծեր նաւաստիին քով՝ որ այժու նման մագոս զլուխը կը շարժէր, ամանի մը մէջէն կ'առնէր որդ մը ու կ'անցնէր ծունկին վրայ դրուած գործիքներուն վրայ :

— Ռոտով գիշերը քալիւ եմ, — ըսաւ Լուսան, — ինձի պատառ մը հաց տուէր : Կ'ինը՝ թաշկինակին ծայրերը գոգնոցին մէջ անցնելէն յետոյ, պատառ մը հաց բերաւ, ու կասկածանօք սկսաւ դիտել, դէպ ի կրակը ծռած Ռոգ Կրկոնի ագարաւ կապետը : Տիւեղ էր նէ, կանոնաւոր գիծերով և խորշովեալ մորթով :

— Գրամի համար եկեր ես, — հարցուց :

Փաղցրութեամբ ու հացը ուտելով, առանց երեսը նայելու, պատասխանեց :

— Ոչ : մօտանշութեան մէջ եմ Տոնասիէնի համար որ չի գրեր :

Կը յուսար թէ երկուքէն մէկը իրեն պիտի ըսէ. «Այսպէս նէ մեզի գրեր է...» : Վայրկեան մը սպասեց :

— Ձեր քովը եղած ժամանակը — հարցուց դարձեալ, — կ'ախորժէր խաղերու այցելութիւն տալ :

— Այո՛, կ'ախորժէր, — ըսաւ պառաւը, — ամուսնանալէն վերջ՝ զրկուած պիտի ըլլայ, իեղճ աղջիկը :

— Ձեր խօսքերուն հնազանդ էր :

— Ես էնոր քմաց հակառակ բան մը չէի ըսեր : Հայրը երբէք հոս չէր :

— Կը կարծէք թէ կարող է ընել ինչ որ իրեն համար կ'ըսուի : Գիտէք թէ ինչ կ'ըսուի Տոնասիէնի համար :

Լուսան սենեակը լուսաւորող աղօտ լոյսով կը դիտէր պառաւին աչքերը, այն սև աչքերը՝ որոնք Տոնասիէնի աչքերուն կը նմանէին երբ ոչ կ'ըսէր : Պառաւը ձայնը բարձրացնելով պատասխանեց :

— Մեզմէ լաւ դուն կը ճանչնաս զինքը, Ժան Լուսան : Հոս եկար մեր աղջկան յանցանքը մեր երեւը զարնելու :

— Ոչ, — ըսաւ Լուսան, — ես զձեզ վշտացնել չեմ ուզեր :

— Ուրեմն ինչո՞ւ ձեր ամուսնութենէ առաջ եղածին վրայ կը խօսես :

— Վասն զի թշուառ եղողը շատ գաղափարներ կ'ունենայ, մայր Լը Գիւէշ : Իմ փնտռածս մէկ բան է : Ինչո՞ւ համար զիս երեսէ կը ձգէ :

— Եթէ երջանիկ ըլլար քեզի հետ, Ժան Լուսան, պիտի չընէր այդ բանը :

— Իսկ ես որչափ երջանիկ էի էնոր հետ : Ի՞նչպէս կարելի է :

— Եթէ աղէկ սնուցած ըլլայիր զինքը :

— Մայր Լը Գիւէշ, էնոր համար այնչափ աշխատեր եմ որ ձեռքերս ամբողջ վէրք մըն է :

— Եթէ զինքը հագուեցուցած ըլլայիր ինչպէս կը հագուէր օրիորդ եղած ժամանակը :

— Հագուեցուցեր եմ կրցածիս չափ : Ձիւքը սիրեր եմ բոլոր հոգուովս :

— Եթէ երեք զաւակ տուած չըլլայիր էնոր, թշուառութեան զաւակներ, զորոնք չես կրնար սնուցանել : Կը կարծես թէ փափաքի դառնալ : Գիտէ թէ ինչ կը սպասէ իրեն :

— Ո՛չ, նէ չի գիտեր, — ըսաւ Լուսան, ոտքի ելլելով և հացին պատառը՝ զոր հագիւ խածեր էր, սեղանին վրայ դնելով : — Հոս ինձի տրուած հացը շատ սուղ է, ա՛յ չեմ ուտեր : Երկրէն պիտի հեռանամ :

Մեր Լը Գիւէշը՝ որ շարունակէր էր գործիքները պատրաստելը առանց ցուցնելու

Թէ ուշադրութիւն կը դնէ քովը եղած խօսակցութեան, մեկնելու խօսքն լսելով, գլուխը շարժեց, իբր Թէ ըսել ուզէր. «Խնչ օգուտ, կնոջ մը պատճառած վշտին համար, թողուի Պրէշայնը»: Կի՛նն ալ բոլորովին երեսին գոյնը նեաեւր էր: Երկուքին վրան ալ վիշտը՝ որ ծայրագոյն աստիճանին հասեր էր, յարգանք կ'ազդէր: Լուսաւոր խօսքերուն սպասեցին իբրեւ պատգամի:

Լուսաւոր վայրկեան մը դիտեց սենեակին այն անկիւնը՝ ուր կը յիշէր տեսած ըլլալ Տոնազի՛նի անկողինը, երբ կիրակի օրերն կու գար էնոր հետ «խօսելու»: Ապա ըսաւ.

— Վաղը այս ժամէն առաջ մեկնած կ'ըլլամ Ռոգ Կրիյոնէն: Հետս կը տանիմ Նոյեմին, Լուսիէնը և Յովէլը, ու դուք այլ ևս պիտի չտեսնէք զմեզ:

Կարթին կծիկը վար ինկաւ, ու կապարները, գետնին հանդիպելով, խուլ պըզտիկ ձայն մը հանեցին: Լուսիէն մը տիւրեց, Երեմա ալ կարծես հասկցեր էին Թէ այդ ճակատագրին դէմ կոռուի չըլլար: Գլէջ՝ որ մինչև այն ատեն չէր խօսած, առանց տեղը փոխելու, ըսաւ.

— Քանի որ այլ ևս պիտի չդառնաս, Լուսաւոր, կրնայիր ուսել հացս՝ որ սրտանց տրուած էր:

— Նոր խնձորագինի ալ ունէի, — ըսաւ պահաւոր հանդարտ ձայնով:

Սակայն Ժան Լուսաւոր առանց պատասխան տալու, դրան գլխարկը գլուխը ու դէպ ի դուռը գնաց: Հոն կը թողուր երիտասարդ և համապատասխանուած սիրոյ յիշատակները, ու այլ ևս չդարձաւ:

Երբը՝ որ քայլ մը դռնէն անդին գնացիր էր, կարծես խորունկ քանքուր վրայ կը մտածէր: Ապա կարմիր աչքերուն մէջ հրեցաւ կենաց փայլը. լսեր էր Ուրնի երկու եզերքներու վրայ մակընթացութեան ճողփելը, առեւ էր հոսը ծովային մաս մուկներուն զօր հովը կը բերէր Ռոգըրիէի, Իֆինիաքի և Կեթերու ծովափունքներէն:

9.

ՎԵՐՁԻՆ ԿԻՐԱԿԻՆ ԳԻԻԼԻՆ ՄԷՋ

Չանգակները կը ղօղանչէին պարզ բայց վերջին անձրևներէն աղօտացեալ օդուն մէջ: Բլէօքի ժողովուրդը, ձայնաւոր պատարագէն վերջ, խումբ խումբ եղած եկեղեցւոյ դռներուն շուրջը, կը խօսէր աղմուկալից: Աղախիններ՝ որոնց կը սպասէին տանտիկիները, մայրեր՝ որոնք կ'աճապարէին երթալ ազատել իրենց էրեկները տղայոց պահպանութենէն, արդէն փողոցներու մէջ և ճամբաներու վրայ կը տաւրածուէին: Աղմուկ մըն էր կօշիկներու, բացուող դռներու, նուաղկոտ ձայններու, գաղտագողի ծիծաղներու՝ որոնք կը խառնուէին մէկմէկու և կը հեռանային զանգակներու ղօղանչին հետ: Լուսաւոր վախցաւ Արեւելեան կողմի տուններուն չորս կողմը դարձաւ, ամէնայլով ցեխոտ զգեստներէն, հողի զոյն կօշիկներէն, և այն խնդր ու ցաւալի կրկնաբանէն՝ զոր կը զգար Թէ ունէր: Աճապարելով կրցաւ հասնիլ, առանց գրեթէ մէկու մը հանդիպելու, մինչև այն ճամբան որ Բլէօքէն Մոնզոնդուր կը տանէր: Հոն, պարտէզի պատի մը վրայ գտնուող սանդուխին չորս աստիճանները ելաւ, անցաւ նշտարներին երևում մէջէն, ու, առանց զարնելու, մտաւ Տօն Հուրդիէի սեղանատունը: Երբ քահանայ մը այն կողմերուն, հանգստեան թողակով մը քաշուած Բլէօքի ժողովրդապետութեան մէջ, Քահանայն պատարագը մատուցանելէ վերջ կը հանգչէր նստած յարգեալ աթոռի մը վրայ, արմուկները կոթնցուցած ստոլին վրայ, իրեն համար պատրաստուած կէսօրուան սեղանոյ սպասուց դիմաց: Պատուհանէն ներս թափանցող առատ լոյսը պիտի շլացնէր ուրիշ ո'ւնէ աչքեր, բայց ոչ իրեն աչքերը, ծովու ջուրի պայծառութիւնը ունեցող ձկնորսի աչքեր յոգնած արտահանունքին տակ: Երբ Լուսաւոր անոր քով նստաւ տեսնողը պիտի ըսէր Թէ այդ երկու մարդիկ միեւնոյն հասակը

ունին, միևնոյն ցեղէ են, ու գրեթէ միևնոյն հոգին կը կրեն։

Շատոնց ի վեր կը սիրէին մէկգմէկ, մէկգմէկ կը բարեխին ճամբան, առանց խօսելու։ Անոր համար քահանայն չգար։ ամացաւ որ Լուստն եկեր էր վիշտը իրեն յայտնելու։ Այդ թշուառութիւններէն շատ լսեր և շատեր միմիջարեւեր էր. — էրկան կամ կնոջ սուգեր, լքուածներ, զաւակաց տարաժամ մահեր, նաւերու հետ ծովու տակ աներևոյթ եղած նաւաստիներ, կորուստ ընչից, կորուստ բարեկամութեան, կորուստ սիրոյ, — այնպէս որ անոր պայծառ աչքերուն խորը մնացեր էր կարեկցութեան փայլ մը որ երբեք աներևոյթ չէր ըլլար նոյն իսկ երջանիկներու դիմաց։ Լուստն զգաց որ սպեղանիի մը նման այդ զթոս աչքերը իրեն վրայ հանգչեցան։

— Ժան, — ըսաւ քահանայն, — հարկ չկայ պատմել... պատմութիւնդ վիշտդ կը նորոգէ։ Մի պատմեր, գիտեմ ամէն բան։

— Իսկ ես ամէն բան չեմ գիտեր, — պատասխանեց ազարակապետը, — ու այսչափ թշուառ եմ։ Միով բանիւ, կը տան։ Զուիմ ինչպէս Նա որ խաչին վրան է։

Ու զխառ շաժմունքով մը կը ցուցնէր պատուհանին մօտ կախուած գաճէ պղտիկ խաչելութիւնը, միակ զարդն բոլորովին սպիտակ և մերկ սննեակին։

Տ. Հուրդիէ մեծցող կարեկցութեան միևնոյն կերպովն դիտեց պատկերը ու ըսաւ. — բաւական չէ Անոր նմանիլ վիշտերով, իմ խեղճ Լուստնս, — կը նմանիս Անոր ներկու մէջ ալ։

— Չեմ համարձակիր այդ՝ ըսել։ Ի՞նչ ըրեր է նէ որ ես ներեմ։

— Մենք իսկ ի՞նչ կ'ընենք, բարեկամս։ Տղար հնք և դէպ ի չարն հակա՛մէտ։ Ահ, մեր խեղճ աղջիկները՝ որոնք դեռ քսան տարուան ու կ'երթան անուցանել ուրիշներուն զաւակները։ Ջրեզ վշտացնելու համար չէ որ այսպէս կը խօսիմ, Ժան Լուստն, բայց ես միշտ խորհեր եմ թէ չկայ թշուառութիւն որ որ կարելի ըլլայ բաղդատել ասոր հետ։ Երբ

քու տանդ նման ուրիշ տուններ կը տեսնեմ ուր էրկը և զաւակները մինակ են, ստորգն բսելով, աւելի կը կարեկցիմ կնոջ վրայ որ հեռուն է։

— Իսկ մէնք, — ըսաւ Լուստն։

— Իսկ դուք, կը մնաք Պրեզոն երկրին մէջ, իրր պատասպարան ունիք տուններ, ու ձեզի մօտ ունիք դեռ սիրելի մէկը։ Դուն ունէիր Նոյեմին, ունէիր Լուսիէնը, ունէիր Յովէլը, ունէիր արտերդ ուսկից կը հնձէիր հացդ։ Նէ յանկարծ բաժնուեցաւ այս ամէն բանէ ու ինկաւ հոն... Ժան Լուստն, եթէ ափ մը սե ցորեն ցանես արտիդ մէջ, կ'ուզե՞ս որ փճանայ։ Ապահով եմ որ քու Տոնատիէնդ կուռնէ, և ապահով եմ որ նէ բոնտիւթեան զոհ եղեր է, վառն գի պաշտպանութիւնդ կը պակսէր և կենաց ամէն չարիք նոր էին իրեն համար... Եթէ դառնար...

Ազարակապետը մեծ ճիգ մ'ըրաւ պատասխանելու, և արցունքի երկու կաթիլներ՝ առաջինները, երեցան աչքերուն մէջ։

— Ո՛չ, — ըսաւ, — նէ այլ ես ինծի համար չէ որ պիտի դառնայ։ Աղաչեցի ու պաղտոեցի։ Աւելի կ'ուզէ որ ծախուի ամէն բան։

— Լուստն, — ըսաւ քաղցրութեամբ քահանայն, — նէ մայր է միանգամայն։ Թերեւս օր մը... Պիտի գրեմ... Պիտի փորձեմ... կը խոստանամ քեզի։

— Վշտացա մէջ, — պատասխանեց Լուստն, — անցեր էր մտքէս թէ նէ պիտի դառնայ զաւակներուն համար։ Միշտ քան զիս աւելի սիրեր է զանոնք։ Սակայն մենք հեռուն պիտի ըլլանք։

— Ո՛ր կ'երթաս։

Մարդը իրեն թեւ դէպ ի պատուհան երկնցուց։

— Դէպ ի վանտէ, Տ. Հուրդիէ, թուի թէ հոն աղքատներու համար աշխատող թիւն կը գտնուի, մանաւանդ որ հիմա գետնախնձոր հանելու ժամանակն է։ Դէպ ի վանտէ կ'երթամ։

Անորոշ ձևն ամբողջ հորիզոնը կը ցուցնէր։ Լուստն համար, ինչպէս իրեն նման Պրեզոններէն շատերուն համար, վանտէն՝

ժըրանսայի միացած մասն էր, Պրէդայնի արեւելեան կողմը տարածուող երկիրը:

— Եթէ նէ դառնայ, ո՛ւր պէտք է գրեւ բեզի:

Տխուր ժպիտ մը, մանկական արտայայտութիւն մ'երեւցաւ թշուառ ազարակաւ պետին դէմքին վրայ:

— Լաւ միտքս ինկաւ, — ըսաւ Լուսնոն, Լուսանկարը ունիմ զոր չուզեցի թողուլ անոնց, հետոս ալ չեմ կրնար տանիլ, մի՛ գուցէ ճամբան կոտորի: Խորհեցայ թէ դուն զայն կը պահես: Կ'ըղունած նամակներդ անոր ետեւ կը դնես, մի՛նչև բեզի գրեմ: Եթէ դառնայ, գէթ իրեն տունէն բան մը կը գտնէ:

Վառարանին մօտեցեր էր: Գրեզանէն խեցեզոյն շրջանակը հաներ ու վառարանին վրայ դրեր էր. իւր կնոջ՝ հարսանեաց երկրորդ օրը բաշուած, Լուսանկարն էր:

Բիրտ եւ սպիներով ծածկուած ձեռքը փորձեց խոթել անկիւնը՝ զոր կը ձևացնէր շրջանակը պատին հետ:

— Հոս, պատկերին ետեւ կը դնես զանոնք, — ըսաւ:

Տ. Հուրդիէ ոտքի վրայ էր, Լուսնոն չափ բարձրահասակ եւ աւելի լայն ուսելով: Այդ երկու հակայնները, տոկուն վըշտաց դէմ, յուզուած գրկիցին վայրկեան մը մէկգմէկ, ըմբիշներու նման:

— Ամենայն ինչ կը խոստանամ բեզի, — ըսաւ լրջօրէն բահալայն:

Շատ բաներ զորս չէին ըսած մէկմէկու, հասկեցած պիտի ըլլային այն հոգիները: Աւելի խօսք մը չփոխանակեցին, ու պարտէզին մէջ բաժնուեցան իրարմէ այնպէս անայլալ դէմքով որ կարծես երկու անցորդներ եղած ըլլային, առանց կապ մը կամ յարաբերութիւն ունեցած ըլլալու:

Է.

ՄԱՐԻՈՒՆ ՄԵԿՆՈՒՄԸ

Երկրորդ օրը, արշալոյսին, այն ժամուն՝ յորում ճնճուկներու ճուղղումներուն կը բացուէին առաջին պատուհանները, մարդ մը կ'անցնէր Բլէօքէն Մոն. գոնդուրի ճամբան բռնելու համար: Լուսնոն էր, որուն կահկարասիները ծախուեր էին նախընթաց երեկոյ: Մեկներ էր Ռոզ Կրիոնէն առանց իսկ վերջին ակնարկ մը նետելու իր խնձորենիներուն, խոպանին եւ անտառին վրայ: Հետը կը տանէր ինչ որ մնացեր էր իրեն այս աշխարհիս վրայ: Զախ կողմէն կը քալէր Նոյեմի ամենափոքր ծրարիկ մը թեւը անցուցած: Ինքը կը քաշէր փոքրիկ փայտեայ սայլակ մը որուն մէջ զլուխ զլիսու տուած կը քնանային Լուսին եւ Յովէլ: Պարկիներուն մէջ տեղը զետեղուած էր սև կողով մը որ երբեմն Տոնասիէնին էր: Սայլակին ետեւի կողմէն դուրս ցցուած էր բահի մը կոթը ու սայլակին ամէն մէկ ցնցումին կը շարժէր:

Գիւղաքաղաքին բնակիչներէն շատերը դեռ արթնցած չէին: Իսկ անոնք՝ որոնք ցած պզտիկ դռներէն դուրս կը հանէին գլուխին, չէին ծիծաղեր ու կը լռէին, վասն զի թշուառութիւնը կ'ընկերէր ու կը մեծցնէր խեղճ ազարակապետը:

Լուսնոն այլ ևս ինքզինքը չէր ծածկեր. մտեր էր անծանօթ ճամբուն մէջ առանց նպատակի, առանց դառնալու հաւանականութեան: Թափառական էր որուն ոչ ոք կը դպչի եւ որուն համար ոչ ոք պատասխանատու է: Սակայն հին ականաւոր տեմանրու զթուփինը վաստակեր էր այժմ:

Երբ կ'անցնէր հրապարակի այն անկիւնը, ուր կը գտնուէր հացագործի խանութը, կին մը դուրս ելաւ խանութէն, մանկամարդ կին մը, մօտեցաւ սայլակին առանց բան մ'ըսելու եւ դրաւ խոշոր հաց մը երկու տղայոց մէջտեղը: Լուսնոն թեւեւ զգաց որ ծանրացաւ սայլակը, բայց ետեւ չդարձաւ:

Անկէջ հարիւր մեթրոյ հեռուն, Բլէօքէն ղուրս ելլելու ճամբուն վրայ, ուրիշ անձ մը կը սպասէր Լուառնի անցնելուն, Լուառն պարտէզին պատին տակէն անցաւ առանց վեր վերցնելու աչքերը: Քանի որ կը լսուէր մարդուն կանոնաւոր քայլերուն ձայնը և փայտեայ անիւներուն ճոնչիւնը, նշգրտեմունքով պարսպաներու մէջ տեսնուող հակայ ստուերը անշարժ կեցաւ: Սակայն, երբ ճամբորդներու խումբը՝ որ հետանալով կը պզտիկնար և կիսով չափ կը ծածկուէր մայառներու ետև, աներևոյթ ըլլալու մօտ էր, Տ. Հուրդիէ, աչքին առջև բերելով զՏոնասին զլիսէ հանող անծանօթները, պզտիկ կամ մեծ հեռաւոր

անձինք՝ որոնք պատճառ եղեր էին Լուառնի թշուառութեան, ձեռքը վերցուց, իբր անիծելու, դէպ ի արևն՝ որ իր շուշաններուն ցած, սպիտակ տերևները կ'ոսկեզօծէր, ... սպա յիշելով նախընթաց երեկոյ ըսածները, ձեռքին շարժմունքն եղաւ օրհնութեան շարժմունք անոնց համար՝ որոնք կը հեռանային:

Մարդն ծառերուն ետև աներևոյթ եղեր էր: Պայծառ առաւօտներու ցնծութիւնը կ'երգէր Բլէօք գիւղաքաղաքին վերևը: Պրէշայն աղքատ մ'ալ կը կորսնցնէր:

Հ. Ա. ԳՈՐՏԱՎԶԻԱՆ

Շարաշարիկ

ՀԱՅԿԵՐՈՅԹ ՄԸ ԳԵՐԱԳՈՅ՝ ԷՒՆ ՏՈՒՐ

ԶԱՏԱՎԱԿԱՆ ՎԵՊ

Այս վերնագրովս հետեւելը կ'առնունք Courrier des Balkans Սոֆիա հրատարակուած հին լրագրէ մը. կը ցաւի՜նք որ հրատարակիչը չըսեր որ ազգի պատկանիլը, Կարելի է ըսել կ'ուզէ թէ մարդկութեան բովանդակութեան պատկանելով, համազգային է:

«Սր մը գերագոյն էն ուզեց մեծ հացկերոյթ մը տալ իր կապոյտ պալատան մէջ:

Այս հանդիսիս աւելի փայլ մը տալու համար ընտրեց Զատկին օրը և ուզեց որ բոլոր հրաւիրեալք իրենց պնակներուն վրայ ունենան նաև մէյմէկ աղուոր Զատկական հաւկիթ, ի յիշատակ այս գեղեցիկ ընկերութեան:

Բոլոր Առաքինութիւնները հրաւիրուեցան, միայն Առաքինութիւնները, մարդ չիկար, ամէնքը տիկնայք էին¹:

Պզտիկ Առաքինութեան բազմութիւն մը եկաւ: Ասոնք աւելի գեղեցիկ և աւելի սիրելի էին քան զմեծերը:

Ամէնքը գոհ կ'երևէին, և բարեկամաբար ժամանակ կ'անցնէին, ինչպէս որ պատշաճ է ազգականաց և ծանօթից մէջ:

Բայց յանկարծ Գերագոյն էն անդրադարձաւ՝ որ ասոնց մէջ երկու գեղեցիկ տիկնայք իրարու անծանօթ կ'երևէին:

Տանուտէրը այս տիկնայց մէկը ձեռքէն բռնելով դէպ ի միւսը տարաւ:

— Բարեգործութիւն, ըսաւ, առաջինը ներկայացնելով:

— Երախտագիտութիւն, ըսաւ, երկրորդը ցունցնելով:

Մեծ եղաւ այս երկու Առաքինութեանց զարմանքը զիրար տեսնելով:

Քանի որ աշխարհօ կար, և շատ ատեն էր որ կար, այս երկու Առաքինութիւնները առաջին անգամն էր որ իրարու կը հանդիպէին²:

3200

1. Այն լիզուաց մէջ որ բառերը արական և իգական կը բաժնուին, Առաքինութիւնները իգական են, որով և կ'ունենան կերպարանքով կը նկարագրուին:

